

ŞİİR BİLİNCİ

Şiir Okuru için Teorik Tespitler Defteri

Ali Galip YENER

İzmir, 1963 doğumlu. Tıp doktoru (patolog). Edebi eleştiri ve deneme yazıları 1998'den bu yana aralıksız olarak *Hece* ve *Virgöl* ağırlıklı olmak üzere, *Varlık*, *Ludingirra*, *Yom Sanat*, *Kum*, *Milliyet Sanat*, *Gösteri*, *Merdivenşiir*, *Yasakmeyve*, *Mor Taka*, *İtaki*, *Mühür*, *Akatalpa* vb. dergilerde yayımlanmıştır. İlk kitabı modernist şiir üzerine denemeleri içeren *Sancılı Yarattı*'dır (Kanat Kitap, 2004, İstanbul). Yayımlanmış diğer deneme kitapları şunlardır: *Eleştirinin Eşiğinde Edebiyat* (Hece Yayınları, 2006, Ankara), *Eleştiri Çağında Deneme* (Hece Yayınları, 2008) ve *Şairin Sabrı* (Mühür Kitaplığı, 2012, İstanbul).

ŞİİR BİLİNCİ

Şiir Okuru için Teorik Tespitler Defteri

ALİ GALİP YENER

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Sunuş / 9

Giriş Yerine ya da Avant-Garde'dan Modernlik

Sonrasına Edebi Tür Olarak Şiir:

İmkânlar, Sınırlar, İhlaller / 15

Üçgen Arzu'dan Şiddet-Kutsal

Diyalektiğine Şairin İşi Üzerine / 29

Modernist Şiir, Avangard Kuramı ve “Geleceğin İnşası” / 41

Modernizm İdeolojisi Bağlamında

Şiirde Lirik Ben Sorunu Üzerine / 51

Modernist Türk Şiiri ve Eleştiride Yöntem Meselesi / 59

Şiir-Hakikat İlişkisi Üzerine Notlar / 69

Şiir-Kötülük İlişkisi Üzerine Kuramsal Bir Değini / 77

Gelenekten Korkan Şair

Edebi Mirasa Sahip Çıkabilir mi? / 83

Şairlerin “Etkilenme Endişesi” Üzerine Notlar / 89

Varlık, Şiir, İktidar: Sartre'ı Anımsamak / 97

Felsefe-Şiir İlişkisi Bağlamında Alain Badiou'nun

“Başka Bir Estetik”i Üzerine Notlar /103

Osmanlı Şiirinden Modern Türk Şiirine Geçiş Üzerine /109

İkinci Yeni'nin Bir Poetikası Var mıydı? /117

Beat Kuşağı Şiiri, Argo ve Karşı Dil /123

Kavram-Duyu Çatışmasında Şairin

Tinsel Yolculuğu Üzerine /131

Şair, Roman Yazımı ve Ölüm (Plath ve

Pavese Örnekleri Üzerinden Tartışmak) /139

Şair ve Ölüm Düşüncesi /147

Günümüzde Şiir ve Çoksesli Şiir Poetikası /153

“Felsefi Şiir” Poetikası Çabasına Dair Birkaç Söz /159

Dergilerde Yayınlanan Yazıların Listesi /163

Kişi Adları Dizini /165

*Rahmetli babam Sedat Yener'in
ve Dr. Erdoğan Acarlar'ın aziz anılarına...*

SUNUŞ

*“Kağıt, kutsal bir pınardır değil mi
Bir içimi susuzluğu gideren sonsuzca
Gideremedin demektir susuzluğunu,
Senin özünden fışkırmıyorsa bu pınar.”*
Goethe, Faust

Okumaya başladığınız kitap edebi bir tür olarak şiir üzerine teorik analizleri içerir. Yapıt, “Giriş” yerine kaleme alınmış ve şiire teorik yaklaşımın çerçevesini çizen bir metinle açılır. “Avant-Garde’dan Modernlik Sonrasına Edebi Tür Olarak Şiir: İmkânlar, Sınırlar, İhlaller” başlıklı denemede şiirin tarihsel ve güncel imkânları ile sınırları ve şairlerin tarif edilen sınırları ihlal etme biçimleri tartışılır. Kitapta, 2003–2012 yılları arasında çoğu *Hece*’de olmak üzere, *Varlık*, *Virgül*, *İtaki*, *Yasakmeyve*, *Mühür* ve *Akatalpa* adlı dergilerde yer almış 17 ve daha önce yayımlanmış olmakla beraber kitap için yeniden yazılmış iki, toplam 19 deneme yer alır. Denemelerin bir bütünlük içinde şiir türünün çok yönlü gelişimine eleştirel olarak yaklaşması amaçlanmıştır.

Alanı ilk yazıda belirlenen epistemolojik çerçeve doğrultusunda kaleme alınmış denemelerde, edebiyatın mutlak bir değer olarak kabul görmesinden rahatsızlık hissetmeden, konuya estetik özerkliğin sunduğu imkânları fark ederek yaklaşmak, politik dogmalardan uzak bir tutumla edebiyat teorisini, felsefeci ve tarihçilerin yapıtlarının okumasını sunmak hedeflenmiştir. Ele alınan meseleler arasında, René Girard’ın üçgen arzu teorisi, modernist şiirin avangard

teorisiyle ilişkisi, kavram-duyu çatışmasında şairin tercihleri, şiirin hakikat ve kötülükle kurduğu bağlar, şiir-gelenek ilişkisi, Harold Bloom'un "Şairlerin Etkilenme Endişesi" adlı çalışmasının analizi, J. P. Sartre'ın yaklaşımı bağlamında şiir-iktidar ilişkisi, şiirde argo kullanımı, modernist şiirin nasıl eleştirildiği, şair ve ölüm düşüncesi, çoksesli ve felsefi şiir poetikası girişimleri vb. sayılabilir. Şiir türünün hayata sunduğu imkânların teorik analizlerini içeren yazıların sonundaki notlarda çok sayıda kaynağa yer verilmiştir. Denemelerin farklı zamanlarda yayınlanmış olmaları sebebiyle, alıntılarının (kaynakların) tekrarlanmaması ve konu bütünlüğünün sağlanması amacıyla, yazılar kitaplaşma aşamasında yeniden okunmuş ve bir bölümü kısmen, birkaçı tamamen yeniden yazılmışlardır.

Kitabın ilk yazısında ve modernist Türk şiiri eleştirisinde yöntem meselesini işleyen denemede şiire ve eleştirisine nasıl yaklaştığımı teorik tespitlerin yanında satır aralarında vermeye gayret ettim. Burada kısaca şiir üzerine yazma ediminden ve şiir eleştirisinden ne anladığımı belirtmek istiyorum. Ahmet Oktay, "Attilâ İlhan'ın Şiirinde Bazı Motifler" başlıklı yazıyı "Eleştiri vardır, ama şiir daha çok vardır." diye bitirir. Bu denemede, şiir eleştirisinin yanılsamalı olabileceğini vurgular ve "eleştirinin belirgin özelliği[nin], bütün bilimsel olma çabasına rağmen, olasılık ve yanılabilirlik" olduğunu yazar. Şiir analizlerinde yanılığın sebebi, hem şiirin doğasındaki etkenlere bağlıdır; hem de eleştirinin dayandığı teorik zeminin inşasındaki zorlukların bunda bir hissesi vardır, diye düşünüyorum. Şunu da belirtmek gereklidir. Walter Kaufmann, *İnsanı Anlamak* 'ta (İdea Yay. 2009) Gilbert Murray'ın bir sözü üzerinde durur: "Eleştirmen ne kadar kötüyse, [yapıtta] o kadar çok kusur bulacaktır." Kaufmann "niçin" diye sorar ve soruyu şöyle cevaplar: "Çünkü kusurları bulmak gerçekte güç değildir ve onlar üzerinde eşinip duranlar ve kendilerini bütünüyle ayrıntıya gömenler böyle kusurları aşan şeyleri görmeyi başaramayacaklardır."

Eleştirmenin bir meziyeti varsa o da şudur: Yapıtta, şairin gayretinde verili kusurları aşan şeyleri, demek ki edebi üretim gayretinin özüne dair noktaları keşfetmektir. Bu keşif süreci, eleştirmenin

kendi gayretinin özünü keşfetme sürecine eklendiği için önemlidir. Yine Kaufmann'ın aynı çalışmadaki şu ifadesi, eleştirinin en önemli işlevlerinden birini öne çıkardığı için anlamlıdır: “[Yazıda] kişi kendini daha önce hiç düşünmediği ya da en azından daha önce öyle iyi formüle etmediği şeyleri söylerken bulur. Yazı eğer kişinin hiçbir zaman önceden göremeyeceği keşiflerin sürekli heyecanı olmasaydı yavan ve usandırıcı olabilirdi. Yazmak kendi ile diyalogdur ve kendini keşfetmektir.”

Şiirin kökeninde büyüün, Freud'un büyü için kullandığı sözü anımsarsak, “Bir dış dünya ile baş etme tekniği”nin bulunduğu bilinir. Günümüzde ise, şiir üretiminin yapısal anlamda çoğul okumalara açıklık, hakikatte kendisi de bir şair olmayı arzu eden okurlar tarafından yeniden üretilebilirlik ve farklı anlam atfetmelere elverişlilik gibi esaslı özelliklerinin mevcut olduğunu tespit ederiz. Melih Cevdet Anday'ın “Öğle Uykusundan Uyanırken” başlıklı muhteşem düzyazı şiirini “Eksik bırakacağım şiirimi! Onu sen tamamla!” diye bitirmesi okurun şair için olmazsa olmaz varlığını işaret etmesi bakımından anlamlıdır. Buradan şiir eleştirisine geçerse, şiir eleştirisindeki indirgemeci yaklaşımlar zaten en baştan yanılmalara açık çözümlemelerdir. Şiiri sadece yapısalcı, psikanalitik, Marksist, okur merkezli vb. açıdan değerlendirmeye girişmek, belki eleştirmenin işini kolaylaştırır, hazır şemaların rehberliğinde eleştiri yaklaşımlarından sadece birine angaje okuru da rahatlatabilir, ama böyle bir durumda eleştirinin yanılma payının yüksek olacağını kolayca iddia edebiliriz.

Halen Türkçedeki şiir eleştirisinde, azalmakla beraber etkisi devam eden dogmatik, Ortodoks Marksizmden ayrı bir eleştirel yaklaşım, ne iyi ki giderek güçlenmektedir. İşte eleştiri alanında dogmatik bir tutumu olmayan Christopher Caudwell'in yapıtlarını ele alan kitabında Murat Belge'nin yaptığı bir tespit şimdi işimize yarayabilir. Belge'ye göre, sanatın “sınıfsal farklılaşmadan önce, genel gerçeklikle insanın genel bilgilenme düzeyi arasındaki sürekli ve yenilenen çelişkiden kaynaklan[ması]” söz konusudur. Bu tanım pekâlâ şiir için de geçerli olsa gerektir ve şiir analizlerinin neden

geniş kapsamlı, çoğul okuma biçimlerine açık olması, indirgemeci ve dogmatik olmaması konusunu açıklığa kavuşturur. Çoğul okumalardan beslenen bir şiir eleştirisi pozisyonunun daha az yanılığa sebep olacağını söylemek kehanet değildir.

Bu satırların yazarı, *Şiir Bilinci* edebi deneme türünde beşinci kitabı olmasına rağmen, kendisini her şeyden önce bir okur olarak görmektedir. Teorik düşünmenin düşünme nesnesine, burada şiire karşı belli bir mesafeden baktığının ve bu bakışın belli zaafılar içerebileceğinin farkındadır. Çünkü teorik düşünme gayreti, uygulamada ürünle (şiirle) ilişki kurma konusunda yardımcı olduğu kadar, büttüncül, ürünler arasında fark gözetmeyi unutmuş bir bakışa dayanıp, her türden edebi ürünün önyargılı bir şekilde mahkûm edilmesini kolaylaştırma riskini de içermektedir. Yazma gayretim, şiir-eleştiri ikilisi bağlamında kendimi tanıma, kendimi keşfederken başkalarını da daha iyi anlama/tanımaya işinin bir parçasıdır. Mesafe meselesine yeniden dönmek gerekirse şunu eklemek isterim: Kökünde crisis (bunalım) bulunan eleştirinin sınırını bilgi/öğrenme açlığı ile yargılama kuvvetinin arasındaki denge hali tayin eder. Eleştiri zorlu bir gayrettir, okuduğunuz metne doğru hizada bakmayı gerektirir. Özeleştirel bir tespitle bitireyim. Yazılarımda didaktik tarafın, bilgi birikiminin bazen neredeyse eleştirel çözümlemeye ket vuracak ve denemecinin özgür ruhunu boğacak kadar yoğun olduğunun da farkındayım. Öğrenme açlığı ile malul olan bu halin bir izahı da şu olsa gerektir: Doğru dürüst bir edebiyat bilgisinin verilmediği öğrenim hayatından geçilen bir ülkede, kalburüstü şair-yazarların dahi otoriter modernleşmeci, kurucu öndere tapınmacı ideolojinin zaaf ve hastalıklarını taşıyıp yeniden ürettiği, içi boşaltılmış öğrenimin etkilerini tamamen üzerlerinden atamadığı doğru ise, didaktik yazılarının, esasen ilk gençlik yıllarının bilgi boşluğuna çok sonradan verilmiş “mahcup bir cevap” olduğu söylenemez mi? Eleştirilen ürün karşısında hiza ayarı, eleştirmeni de arındıran bir özü barındıramaz mı? Arınma, seyrelme, duruşunu gözden geçirme imkânı: Mehmet Taner’in *Çevre Çitin Üzerinde Yağmur* adlı kitabından iki dize aklımda: “Uçurum, beni yükselt. / Beni seyrelt, mesafe.”

Bu çalışma, bir bakıma şiir türünün imkân ve sınırları üzerine düşünmek isteyen okura emanet edilmiş bir “teorik tespitler defteri”dir. Son olarak, kitabın yayına hazırlanmasında emeği geçen başta -daha önce iki kitabımı yayımlamış olan- değerli öykücü ve özverili yayıncı Hüseyin Su olmak üzere, teknik hazırlıkta destek olan Bülent Güler ile beraber *Hece Yayıncılık* ailesi üyelerine, bir kez daha kendileri ile çalışma fırsatı bulduğum için samimi teşekkürlerimi sunarım.

Ali Galip Yener, İzmir, 2012

**GİRİŞ YERİNE YA DA
AVANT-GARDE'DAN MODERNLİK
SONRASINA EDEBİ TÜR OLARAK ŞİİR:
İMKÂNLAR, SINIRLAR, İHLALLER**

*şu tükenmiş yalanı dedim bırak şunu
dört dönüp durmak kimin oyunu
biz ayağı yere basanlara bıraktık her birini
ama bir yere yerleştik desek yalan rahatımız yok
rahatımız yok kendimiz bile inanmayız yerleştik desek
biziz geçici ikametin yerlileri
Ebubekir Eroğlu*

Şiir türünün çağımızdaki imkân ve sınırları üzerine tartışmak okuyacağınız yazının amacını oluşturmaktadır. Edebi türün temel özelliklerine ve şiir türünün niteliklerine geçmeden önce şiir teorisinde biraz duralım. “Güzelin güncelliği” bağlamında sanatın meşruiyeti konusu felsefecileri çok uğraştırmış bir sorunu temsil eder. Hans-Georg Gadamer, *Platon ve Şairler* başlıklı incelemesinde (1934), Sokratçılar tarafından savunulan bir istemi, Batı tarihinde ilk defa görülen sanatın kendini meşruiyet istemi karşısında bulma durumunu tartışır. Hegel, 19. yüzyılda sanatın geçmişte kalmışlık niteliğinden söz ettiğinde, sanatın (şiirin) Yunan dünyasında ve Tanrısal olanın anlatılmasında doğal karşılandığı şekilde, artık anlaşılamayacağını vurgulamak ister. Hegel’in bu konudaki esas tezi, Gadamer’e göre: “Yunan kültürü için Tanrı ve tanrısal olanın, sa-

natsal ve biçimsel söyleşi formunda kendini açığa çıkarması ve Hıristiyanlık ve onun tanrıya yönelik yeni derin bakışında, sanatın biçim ve edebi konuşmanın imgesel dilinde, onun kendisine has hakikatinin uygun ifadesinin artık mümkün olmamasıdır. Sanat artık bizim saygı duyduğumuz tanrısal olanla ilişkili bir uğraş değildir.”¹

Gadamer, sanatın 20. yüzyıl sonundaki konumunu düşüncenin bir görev alanı içinde görür ve öyle yorumlar. Bu bakışla sanat tarihsel bilinç içinde değerlendirilmiştir. Felsefeci, tarihsel bilinci, bilgiye boğulmuş ya da ideolojiyle koşullanmış yöntemsel bir tutum olarak görmez. Tarihsel bilinç, burada sanat deneyimimizi ve görüşümüzü önceden belirleyen duyu organlarımızın tinselliğinin bir çeşit uyumudur. (Gadamer, *Güzelin Güncelliği*, s. 14) Sanat (şiir), bilindiği gibi Aristoteles’e göre üretme bilgisi ve yeteneği olarak (poiein) adlandırılan kavram alanına dahil edilmelidir. Aristoteles *Poetika*’da şiirin tarih bilgisinden daha felsefi olduğunu yazar: “Tarih bize ne olduğunu anlatırken, şiir bunun nasıl olabileceğini anlatır. O, bize insan davranışlarında ve insanın yaşadığı acılarında genel olanı görmemizi öğretir. Genel olan, açıkça felsefenin görevidir. Genel düşündüğü için, sanat, tarihten daha felsefidir. Bu, bize antik mirasın verdiği bir ipucudur.” (Gadamer, a. g. y. s. 17) Antik mirasın sunduğu imkânlar içinden günümüz şiirine baktığımızda gördüğümüz çok parçalı ve hatta yer yer kaotik durumu nasıl çözümleyebiliriz? Modernist şiir sonrasındaki bozulma, kırılma ve savrulmalar, şiirin edebi gelenekle ilişkisinin yeniden inşasında nasıl bir engel oluşturmaktadır? Bu ve benzeri soruların karşılıklarına, şiirin edebi tür olarak varlığı ve sınırlarına göz attıktan sonra değinilecektir.

Tür (genre) kelimesinin İngilizceye yerleşmesi epey geç bir tarihe denk gelir. Edebi tür deyişinde kullanıldığı haliyle bu kelime 18. yüzyılda sözlüklerde bulunmaz. Kimi 18. yüzyıl yazarları “edebi çeşit” (çeşit: kind) yerine ortak olarak cins terimini kullanırlar. Sonunda 1910’da Irving Babbitt *The New Laokoon* ’un önsözünde, İngiliz eleştiri diline tür (genre) kelimesinin girmeye başladığını belirtir.² İki edebiyat teorisyeni, R. Wellek ve A. Warren, edebi tür konusunun, edebiyat tarihi, edebiyat eleştirisi ve bunların birbirle-

riyle ilişkisi açısından çok önemli sorular doğurduğunu ve özgül bir edebi bağlamda sınıfla o sınıfı oluşturan bireyler arasındaki bağın-
tılarını, bir tek ile birçoğun, evrenselliğin özünün ne olduğu gibi
meseleler üzerinde düşünmeyi gerektirdiğini yazarlar. (Wellek –
Warren, *Yazın Kuramı*, s. 326)

En temel tanımıyla edebi türler, şairi/yazarı kendine uymaya
zorlayan, bu zorunluluktan sonra ise, işin doğası gereği, şair/yazar
tarafından zorlanan, dönüştürülmeye çalışılan kurumlaşmış ilkeler
olarak değerlendirilebilir. Modern edebiyat teorisi çoğunlukla düz-
yazı-şiir ayrımını silme ve “[İ]mgelemsel yazını (Dichtung’u) kur-
maca (roman, kısa öykü, destan), (düzyazı ya da koşuk biçiminde)
tiyatro ve (eski ‘ lirik şiir’e denk düşecek bir merkeze doğru kaya-
rak) şiir diye bölme eğilimindedir.” (Wellek – Warren, a. g. y. s.
311) Bilindiği üç ana edebi tür, şiirle ilişkisi itibariyle, Platon ve
Aristoteles tarafından mimesis’e ya da temsil etmeye göre ayırt
edilmiştir: “Lirik şiir, şairin kendi persona’sıdır; destan şiirde (ya
da romanda) şair anlatıcı olarak bir ölçüde kendi adına konuşur,
doğrudan konuşmalarda (karışık anlatıda) da bir ölçüde kişilerini
konuşturur; tiyatrodaysa şair yarattığı kişiler topluluğunun arkasın-
da kaybolur.” (Wellek – Warren, a. g. y. s. 312)

Teorisyenler, temel çeşitlerin (lirik, destan, tragedya) bir yanda
Roman Jakobson gibi Rus Biçimci ekolünün mensuplarının girişi-
miyle aşırı dilsel, biçimbilimsel, öte yanda evrene karşı edinilen tem-
mel tutumlara (ideolojilere) karşı bağlanacak tarzda araştırılması-
nın yol gösterici yönler içerebileceğini, ama nesnel sonuçlara ulaş-
tırmayacağını öne sürerler. Buna göre teorik olarak edebi tür:
“[H]em dışsal bir biçim (özgül ölçü ya da yapı), hem de içsel bir bi-
çim (tutum, ton, amaç – daha kabaca söylersek konu ve seslenilen
kitle) üzerine temellendirilen yazınsal yapıtların gruplandırılması
olarak anlaşılmalıdır. Burada temel olarak bunlardan biri ya da
öbürü alınabilir (örneğin içsel biçim için doğa şiiri ve yergi; dışsal
biçim için iki ayaklı koşuk ve Pindar kasidesi); ama o zaman da
karşımıza çıkan eleştirel sorun, planı bütünleyebilmek için öbür bo-
yutun bulunması olacaktır.” (Wellek – Warren, a. g. y. s. 317)